

SCRIITORII ROMÂNI ÎN ORAȘ. SECOLUL AL XIX-LEA

MIRCEA ANGHELESCU¹

Universitatea București

ROMANIAN WRITERS AND THE 19TH CENTURY CITY

Abstract

Romanian writers go into the 19th century with a rather modest urban experience: they come from an essentially rural and traditional world. For many of them, modernity signals their entrance into a new universe of large urban agglomerations, a world of different moral, social and cultural characteristics. A cursory glance at their more important texts reveals their perceptions of the new world and their reaction to these paradigm changes.

Key words: *Romanian writers, XIXth century, urbanization.*

Populație eminentamente rurală, românii păstrează până târziu nu numai atașamentul pentru “viața la țară”, dar și aspectul rustic și pitoresc al orașelor lor. Trecând prin București în 1855, Dimitrie Ralet îl descrie ca pe un oraș “oriental” prin desenul său capricios care, “unit cu vegetația mulțimei arborilor, îi da o plăcută fizionomie” (D.Ralet, *Suvenire și impresii de călătorie*, București, 1979, p.16). Și totuși, cu rezervă sau cu entuziasm, românii investighează, cântăresc și învață să aprecieze orașele pe care le vizitează și în care încep să se regăsească, în tot cursul secolului al XIX-lea. Ce vede călătorul nostru în orașele străinătății, pe unde îl poartă consecințele unei vieți agitate, publice (ca revoluționar exilat sau doar student avid de schimbare) sau private (simplu aventurier, amator de drumeție) sau pe unde se duce să caute modele pentru o societate mai bine întemeiată? Cum se vede el în așezările patriei, recent atinse de o urbanitate încă în căutare de echilibru, și cum visează el la marile aglomerații ale viitorului în care va trebui, probabil, să-și organizeze viața? Literatura secolului al XIX-lea oferă un material mult mai bogat decât ne-

¹ Prof.dr. Mircea Angheliescu predă la Universitatea din București. Domeniul de specializare: literatura română și comparată, romantism, literatura de călătorii, literatura autobiografică. Ultimul volum apărut: *Mistificațiuni. Falsuri, farse, apocrife în literatură*, București, Compania, 2008. Email: mircea_anghelescu@yahoo.com

am fi așteptat pentru a răspunde acestor întrebări și pentru a schița un profil al integrării noastre într-o modernitate care se desfășoară inevitabil între zidurile unei cetăți, unei aglomerări: ale unui oraș deci.

S-ar părea că urbanitatea aglomerată a marilor metropole occidentale configurează un adevărat labirint pentru călătorii veniți de pe plaiurile mioritice, căci boier Costache (nu-i cunoaștem numele de familie), care ajunge la Paris în septembrie 1846 venind cu *dilijansul* de la Lyon, iar de la Orléans “pe drum de her”, are unele probleme de adaptare; el rămâne în capitală zece zile, găzduit la un hotel de pe rue de Richelieu, unde este situată vechea clădire a Bibliotecii Naționale, însă termenul e prea scurt pentru cineva neînvățat cu pânjenii străzilor de acolo. Și călătorul nostru notează că stătuse aici numai zece zile, “în care vreme nici bine nu deprinsăsam a-mi nemeri hotelul în care șădeam, rătăcindu-mă mai de multe ori, umblând pe lângă el fără a-l nimeri” (ms.rom.3781 la Biblioteca Academiei, f.80v).

Simpla dezolare devine comparație defavorabilă în scrisorile pe care le scrie, ulterior, un călător cu spirit modern precum Ion Codru-Drăgușanu. Când ajunge la Viena, în decembrie 1838, el nu poate să nu compare capitala imperială cu aceea lăsată în urmă, acasă, și să marcheze – pentru ipoteticul prieten din copilărie căruia îi scrie – marea distanță care le separă, stabilind astfel un nivel al performanței urbanistice și implicit al așteptării pentru dezvoltarea viitoarei capitale naționale: “Viena și Bucureștii... O, ce diferență între aceste două cetăți! Știi, ca între Dumbrava și Tufele Mierlei. Se înțelege că, întocmai ca soarele de planete, așa și această capitală e înconjurată de corolari corespunzătoare, ce se întind până la marginile imperiului. Bucureștii, împrejuări de sate meschine, constând din colibe și bordeie până lângă barierele sale, e firește, cetate frumoasă, dar lângă Viena, ba numai lângă Pesta sau Timișoara, ar face figură de sat, atât în privința construcțiunii, cât și al instituțiilor” (p.64).

Cam tot atunci însă, venind spre București din aceleași părți ale Transilvaniei, însuflețit de alte sentimente și cu altă sensibilitate în fața trecutului, un alt ardelean se pregătea pentru cu totul alt fel de privire. Timotei Cipariu pleacă în vara anului 1836 spre Țara Românească și, cum îi scrie prietenului Vasile Pop din Zlatna, “scopul cel dintâi al călătoriei mele sânt Bucureștii” (Timotei Cipariu, *Jurnal*, ed. și prefață de Maria Protase, Cluj, Dacia, 1972, p.87). Ar fi vrut să vadă totul, “Bucuros aș fi să văz și Galațul, Târgoviștea și, îndărăpt, Râmnicul și Argeșul, dacă nu și Craiova, unde am un prietin. Însă acele sunt numai doriri care nu mi le poci făgădui să le văz toate de astădată împlinite. Moldova și Iașul, Bucovina și Suceava etc. Vai, câte aduceri aminte de fapte eroice și tirănești, de mărire și de plângere amară! Când voi putea să le văz și pre acestea? Nu-mi ajunge timpul, și poate nici averea ca toate acestea să le cercetez deodată. Io Bucureștii dară vreau să-i văz acum mai întâi, celelalte – când și cum va voi Dumnezeu”.

Plecat cu asemenea așteptări, orașul nu poate să nu-i placă, începând cu drumul pietruit la intrarea în București, printre trei rânduri de tei [... care] dacă vor să crească... va să înfățișeze cea mai frumoasă primblare...” Tânărul învățat vizitează diverse locuri, mitropolia, hanul lui Manuc, teatrul și admiră priveliștea plimbăreților la șosea („numărul caleștilor, frumusețea și toaletul damelor era neasemănate”), admiră numeroasele biserici („toate cu pleu acoperite”) și “palațurile cele superbe ale boierilor” care dau orașului, “mai cu seamă în vreme senină, o frumuseță deosebită” încât concluzia nu mai pare atât de extravagantă: orașul “are o vedere și o situație așa de frumoasă și romantică cât ochii mei încă nu s-au putut sătura” și “Bucureștii, pentru un om care n-au ieșit din Ardeal, este un oraș colosal” (p.120).

Privit însă mai îndeaproape, orașul nu mai pare atât de agreabil sau, cum zice el, “însă înlăuntru este pușintel almintrilea”: dincolo de ulițele din centru mai vezi „câte o hrubă ca țigănească”, lucruri amestecate care “stârnesc în străin o nemulțumire și greață”, marea aglomerație în care sutele de căruțe sau trăsuri fac aerul irespirabil, “pravul se rădică ca un nor de nu te mai vezi”.

Obsesia mării metropole care ar satisface ambițiile și așteptările urbanistice ale călătorului român, ca marcă a modernizării atât de mult așteptate, încep însă mai demult, cu Dinicu Golescu, care măsoară spațiile cu stânjenul, cum remarcă deziluzionat Călinescu, Pressburgul de pildă, Bratislava de azi, “oraș mare și frumos, în marginea Dunării”, Viena iarăși, unde casele sunt “foarte nalte”, având fiecare “câte șapte și opt rânduri”, ceea ce face ca numărul locuitorilor să treacă de două sute de mii, Graz, “oraș destul de mare și împodobit foarte”, Veneția, “oraș mare, vechi, zidit de ani o mie și trei sute”, Milanul, “ce au luat numirea de Parisul cel nou... a căria cetății încunjurarea este aproape de zece mii stânjini” ș.a.m.d.

De fapt, mărimea este pentru Golescu numai un element introductiv, un cadru în care se construiește imaginea unui oraș cu înzestrări și instituții ce îl plasează într-o altfel de lume decât aceea din care vine călătorul și pe care tocmai această complexitate urbană o caracterizează/simbolizează. După mărimea care stabilește parcă o condiție preliminară, orașul occidental îl impresionează pe Golescu fie prin aerul de vechime, de noblețe, ca Veneția de pildă (“Să cunoaște că au fost acest oraș un ce deosibit, să cunoaște că au lăcuit într-însul oameni mari și că odată au dat pravilă în toată Evropa...”), fie prin mărcile civilizației, ale unei organizări puse în slujba omului, “o așa bună orânduială și liniștită viețuire, încât toți petrec ca niște frați” cum vede la Viena, unde existau de pe atunci reguli de circulație (cea a carelor este permisă numai dimineața devreme “ș-apoi când oroșanii încep a umbla, carăle sânt de mult ieșite afară și drumurile toate udate și măturate”), unde există o “școală a multora meșteșuguri”, o “casă de lucru unde strâng pe toți săracii, ciungii, șchiopii, orbii și leneșii pe care îi pun de lucrează”, școli și spitale de diferite feluri, orfelinat (pe care îl numește “casă pentru copiii ce să leapădă de maicile

lor”), societăți de investiții și de propășire economică (“însoțire iconomicească”) și multe altele, și mai ales o justiție imparțială și sigură care îl face să se minuneze pe călător și care este temeiul propășirii generale etc. Admirația revine mai peste tot, la München de pildă, oraș în care – pe lângă spitale, școli, muzee, biblioteci, fabrici, teatre și altele – îi mai trezește admirația o expoziție anuală unde toți cetățenii pot veni și expune invențiile, îmbunătățirile “sau cu oricare alt meșteșug va fi izvodit din capul său și oricarele va fi lucrat vreo nouă bucată de vreu pânzet sau va fi făcut vreo mecanică spre vreo înlesnire” și primesc premii de la stăpânire și multe altele.

De fapt, criteriile de civilizație și cele de cultură se împletesc chiar la Dinicu Golescu și lucrurile pe care le admiră în orașele vizitate încep să contureze modelul imaginar, utopia orașului pe care voia să-l vadă și în țara lui. El zăbovește astfel asupra monumentelor care fac frumusețea orașelor, clădiri impozante care cumulează rezultatul mai multor arte cum sunt bisericile de pildă, cea din Viena, “lucrată cu mare meșteșug arhitectonicesc”, dar a cărei descriere renunță să o facă, deși pregătită de notițe amănunțite, pentru că între timp văzuse pe aceea din Milano, “cu mai deosebită podoabă și meșteșug”, asupra căreia va stăruie la locul cuvenit: “o biserică a căria mărimea, podoaba, meșteșugul arhitectonicesc, statuile ce sânt împrejurul a toatii zidiri, turnurile și florile, și toate acestea de marmură, sânt lucruri vrednice de mirare...” (Dinicu Golescu, *Scrieri*, București, 1990, p.73).

Tot la Milano, Codru-Drăgușanu cade în extaz în fața aceluiași dom, dar motivațiile sunt nu deosebite, ci altfel exprimate, cu o intuiție a artei care indică un alt nivel al percepției: “un munte de marmură albă, pe toate părțile tăiat în rețea, ornat de mii de statui și încoronat cu o pădure de turnuri și turnulețe ce, în formă de sloi de gheață, caută spre cer...” El e conștient de diferența de percepție care se datorează diferenței de mediu, diferenței de educație și de cultură, căci – se întreabă călătorul – cum ar putea prietenul de acasă înțelege frumusețea tablourilor văzute în Italia, la Brera de pildă, “oare credere-ai tu, care de când ești ai văzut numai păretarele de la Necula?”

Dar lui Codru-Drăgușanu doar Parisul i se pare orașul prin excelență, “cetatea cetăților ce, în fantazie, mi-o închipuiam nu Paris, ci Paradis”, locul în care, din mijlocul confuziei, al mizeriei sau al pompei găunoase “deodată răsare măreția pariziană”, piețele, podurile, palatele, în fine tot felul de clădiri despre care se întreabă “dacă undeva în lume s-ar putea afla atâtea construcții mărețe și atâta de solide” și despre care se poate spune că “în toată lumea veche și nouă, asemenea măriri n-a fost, nu e și nu va fi”. Și nu se poate spune că n-ar fi avut termene de comparație și chiar puterea de a admira și alte mari orașe, a căror strălucire este totuși de altă natură, Londra de pildă, “această cetate cea mai monstroasă a Europei, în toată splendoarea ei”.

Ajuns pentru prima dată în București, Iosif Vulcan este impresionat de aglomerația de pe Podul Mogoșoaiei, element care-i atrage atenția mai mult

decât urbanistica relativă a orașului: “Trotoarele gem de preîmblători și mii de trăsuri elegante zboară cu repejune una după alta și asupra acestui tumult ilumină prăvăliilor revasă o splendoare sărbătorească” (*Transilvania și București*, 1868, *Scrieri*, ed.L.Drimba, vol.II, p.111).

În 1883, după ce nu mai vizitase Capitala țării de treisprezece ani, Iosif Vulcan găsește că “Bucureștii au făcut un mare progres”. Calea Victoriei, care se numea Podul Mogoșoaiei când făcuse prima sa vizită, “a progresat cu timpul, s-a împodobit cu multe de toate, cu clădiri frumoase, prăvălii elegante și cu trotoare de asfalt... Multe case noauă, mari și frumoase, s-au înălțat de atunci aici, dar îndeosebit otelurile grandioase te surprind. Iată lângă noi vis a vis de Zlătari, unde înainte cu treisprezece ani se pitula un han morder, acum ne surâde cochet splendidul “Hotel de France”, cu fasada în patru părți, producând proprietarilor parale din toate laturile. Mai încolo, Otelul Bulevard ne invită să-i admirăm luxul și confortul orășenesc... Prind spre dreapta, vis a vis de noi se înalță frumosul palat al Universității, unde se adăpostește și Academia Română...” etc. (*Suvenirii bucureștene*, în I.Vulcan, *Scrieri*, IV, *Însemnări de călătorie (II)*, p. 58).

Ceea ce atrage și impune scriitorului român nu este numai orașul în devenire, în care modernitatea se regăsește în monumental, în câștigul tehnic și în lux, ci și marca de vechime, patina care dovedește o veche prezență a urbanității, înnobilită prin artă: și nu este vorba de o evoluție, ci de o altă perspectivă, de un alt metru cu care măsoară privitorul. Dacă Dinicu Golescu încă vorbește de Veneția, oraș decrepit acum dar purtând marca vechii sale frumuseți (“aici vede cinevaș felurime de izvoade de zidiri, vede mulțime statue, încât poate zice omul că fieșcare casă este o bucată de antică”), la sfârșitul aceluiași secol, la Duiliu Zamfirescu de pildă, se poate vorbi de o percepție senzitivă a urbanității descifrate în monumentele vechimii sale. Scriitorul iubește Roma și mai cu seamă Roma antică, ale cărui resturi impunătoare îi oferă cadrul cultural și atmosfera necesară unui suflet artist, cum apar mărturisirile din *Lydda. Scrisori romane*: „Palatinul mă farmecă. Viu în mai toate duminecele... și umblu singur prin ruine, fără să mă pot sătura de mărețea priveliște a celor ce mă înconjură. Trandafirii se scutură în rondurile lor, iar foile parfumate le împrăștie vântul peste lepedele seculare: palmierii cresc eleganți în mijlocul brazdelor de verdeață, sub care se întind bolțile Casei de aur a lui Neron: un colț de zid din basilica imperială strânge, între cărămizi negre, un brâu sculptat de marmură pe a cărui candidă față soarele aruncă o pulbere scânteietoare de raze... Îmi aduc aminte de impresiile de la Atena, le compar fără voie cu cele din Roma și o întrebare firească îmi vine în minte: de ce antichitatea romană este mai sugestivă decât cea greacă?” (în *Opere*, ed.M.Gafița, vol.IV, București, 1974, p.7).

Această tendință, care marchează intrarea țării și a orașelor ei pe un drum al modernizării, duce și la speranța împlinirii celor mai ambițioase vise.

Surpriza este de a vedea convertiți la această viziune luminos prospectivă și pe prozatorii sensibili la amprenta vechiului oraș, a Bucureștilor din vechime, cum este Macedonski de pildă. Ambiguu și complementar în visele sale, el este cunoscut ca un nostalgic al vechiului oraș, cu case impregnate de o atmosferă dispărută de fapt și cu ulicioare liniștite, înecate în verdeață și flori mirositoare (*Casa cu nr.10, Bucureștii lalelelor și ai trandafirilor, Pe Dealul-Spirei* etc.), în cartiere cu “prăfuirea de aur a căldurei orientalizând civilizarea încă proaspătă a orașului voievodal”; îl știm și bun observator al centrului cosmopolit unde, pe promenada cu statui răsărind din mulțimea trecătorilor, îl vede pe Nicu Dereanu așezat pe o bancă, “în fața Universității, de unde privea vârful clădirii coronat cu un vultur de ciment de Portland, refractar la igrasie”, în disprețul cohortelor de trecători, “tineri cu ghete englezești și cu vestoane ce abia trec de talie... printre cărdurile de femei cu rochi la modă”.

Dar în același timp – imagine mai puțin cunoscută a disponibilităților sale – Macenoski apare și ca un vizionar utopic al dezvoltării orașului peste timp, în care farmecul decrepitudinii este înlocuit de armonia energetică a unei capitale moderne, înzestrate pe măsura tradițiilor și instituțiilor sale. El se trezește din vis în acest oraș al viitorului și rămâne uimit de ambianță, fiind nevoit să recurgă la explicațiile vardistului care-i răspunde blazat:

- „Ce să fie? Palate...
- Văd și eu. Cu toate astea...
- Te pricep. Vrei să știi ale cui sunt?
- Da.
- De ce nu mi-ai spus-o de la început? În sfârșit... Uite! Îl vezi pe uriașul ăla din dreapta? E al Camerei și al Senatului.
- Mare mai e!

Și tot așa, palate ale ministerelor, Universitatea și Academia cu palatele lor din Piața Victoriei, ba chiar, “când mă îndreptai spre centrul Pieții, cu mulțumire recunoscuți în stâlpul din mijloc o foarte izbutită reproducere a coloanei lui Traian din Roma” (*Vraja luni*).